

1

31 / 1983

*Slovenský
národopis*

Na obálke: 1. strana: Ignác Bizmayer, Ťažké bremeno (znášanie sena v Liptovskej Lúžnej). 1956, v. 29 cm (súkr. zbierka)

4. strana: Ignác Bizmayer, Dievčatko s mliečnikom. 1970, v. 17 cm (súkr. zbierka)

Koncovky sú značky Ignáca Bizmayera na jeho dielach a figúrky zvieratiek.

Autorom fotografií z diela I. Bizmayera v čísle a na obálke je P. Janek, ilustrácie sú súčasťou príspevku A. Prandu Výstava figurálnej keramiky I. Bizmayera.

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Viera Gašparíková

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Emília Horváthová, Soňa Kovačovičová, Igor Krišteck, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Adam Pranda, Antonín Robek

Slovenský národopis

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

VEDA

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

BRATISLAVA

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.cceol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

K významnému životnému jubileu Gustáva Husáka 5

VČLEŇOVANIE PROGRESÍVNYCH
TRADÍCIÍ LUDOVEJ KULTÚRY DO
SYSTÉMU SOCIALISTICKEJ KULTÚRY
A ŽIVOTA PRACUJÚCICH

Burlasová, Soňa: Teoretické a metodologické otázky štúdia nositeľov ľudových tradícií 7

Švehlák, Svetozár: K inšpiratívnej úlohe ľudového umenia vo vývine socialistického umenia 15

Beneš, Bohuslav: Vývoj a usmernenie aktivního pěstování lidového umění v současných institucionálních a organizačních podmínkách 23

Sirovátka, Oldřich: Kdo udržuje současný folklór? 30

Gašparíková, Viera: Rozprávač a inovácie v súčasnom sociálnom dosahu jeho repertoáru 37

Krekovičová, Eva: Piesne „pred muziku“ a ich dnešní nositelia 45

Mačák, Ivan: Príprava dát pre výskum osobností výrobcov ľudových hudobných nástrojov 53

K DEJINÁM SLOVENSKEJ ETNOGRAFIE

Urbanová, Viera: Koncepcia dejín slovenskej etnografie 57

DISKUSIA

MORÁLKA V TRADIČNOM LUDOVOM
PROSTREDÍ

Kandert, Josef: Morálka v tradičnom vesnickém prostředí 78

Leščák, Milan: Ludová etika a etiketa z hľadiska systémového prístupu 85

Mozolík, Peter: Právo a morálka 91

Ratica, Dušan: K otázke vzťahov rodinnej výchovy a morálky v ľudovom prostredí 96

Sigmundová, Marta: Niektoré spoločenské postoje v robotníckej obci 103

Švecová, Soňa: Morálne pravidlá pri dražbe roľníckeho majetku v minulosti 108

ROZHLADY

Výstava figurálnej keramiky Ignáca Bizmayera (Adam Pranda) 112

Fínska iniciatíva v štúdiu tvorivej osobnosti rozprávača (Mária Kosová) 114

Desať rokov činnosti Kysuckého múzea v Čadci (Adam Pranda) 119

Seminár o národopisných expozíciách v prírode (Peter Marák) 121

Seminár o komplexnom národopisnom výskume obce Čičmany (Eva Munková) 123

RECENZIE A REFERÁTY

Agricultura Carpatica II. (Peter Slavkovský) 125

O. Demo, Z klenotnice slovenských ľudových piesní (Soňa Burlasová) 126

Martin Slivka, Slovenský národopisný film. Filmografia 1. (Svetozár Švehlák) 127

Slovenská renesančná lutna (Hana Hložková) 129

Štefan Lami, Rozprávky spod Piliša (Viera Gašparíková) 130

Polynézistove príspevky k otázkam mytológie (Ján Komorovský) 131

Narodna tvorčist ta etnografija 1981 (Mikuláš Nevrlý) 134

G. Wiegelmann — M. Zender — G. Heilfurth, Volkskunde (Ema Drábiková) 136

R. Vulcănescu, Dicționar de etnologie (Richard Jeřábek) 137

Tipy v kulture (Eva Krekovičová) 142

A. V. Kulagina, Russkaja narodnaja ballada (Soňa Burlasová) 143

Prameň k štúdiu bieloruskej svadobnej piesne (Ján Komorovský) 145

V. Marinov, Saraškijat zanajat v Balgarija (Ján Podolák) 147

A. Dundes — C. A. Stibbe, The Art of Mixing Metaphors (Zuzana Profantová)	148
100 let — Krkonošské papírny, Paseky nad Jizerou (Viera Gašparíková)	149
Agrikultúra (Ema Drábíková)	150

СОДЕРЖАНИЕ

К значительному юбилею Густава Гусака ВКЛЮЧЕНИЕ ПРОГРЕССИВНЫХ ТРАДИЦИЙ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ В СИСТЕМУ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И В БЫТ ТРУДЯЩИХСЯ	5
---	---

Бурласова, Соия: Теоретические и методологические вопросы изучения носителей народных традиций	7
Швеглак, Светозар: К инспирирующей роли народного искусства в развитии социалистического искусства	15
Бенеш, Богуслав: Развитие и направление активного занятия народным искусством в современных институциональных и организационных условиях	23
Сироватка, Олдржих: Кто сохраняет современный фольклор?	30
Гашпарикова, Вера: Рассказчик и инновации в современном социальном значении его репертуара	37
Крековичова, Эва: Песни „пред музыку“ и их сегодняшние носители	45
Мацак, Иван: Подготовка данных для исследования личности изготовителей народных музыкальных инструментов	53

К ИСТОРИИ СЛОВАЦКОЙ ЭТНОГРАФИИ

Урбанцова, Вера: Концепция истории словацкой этнографии	57
---	----

ДИСКУССИЯ

МОРАЛЬ В ТРАДИЦИОННОЙ НАРОДНОЙ СРЕДЕ

Кандерт, Йосеф: Мораль в традиционной деревенской среде	78
Лешчак, Милан: Народные этика и этикет с точки зрения системного подхода	85
Мозолик, Петер: Право и мораль	91
Ратица Душан: К вопросам отюшений семейного воспитания и морали в народной среде	96
Сигмундова, Марта: Некоторые общественные отношения в рабочем селе	103

Швецова, Соия: Моральные правила при публичных торгах крестьянского имущества в прошлом	108
---	-----

ОБЗОРЫ

Выставка фигурной керамики Игнаца Бизмаера (Адам Пранда)	112
Финская инициатива в изучении творческой личности рассказчика (Мария Косова)	114
Десять лет деятельности Кисуцкого музея в Чадце (Адам Пранда)	119
Семинар о этнографических экспозициях в природе (Петер Маракки)	121
Семинар о комплексном этнографическом исследовании села Чичманы (Эва Мункшва)	123

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

Gustav Husaks Jubiläum	5
DIE EINGLIEDERUNG DER PROGRESSIVEN TRADITIONEN DER VOLKSKULTUR INS SYSTEM DER SOZIALISTISCHEN KULTUR UND INS LEBEN DER WERKTÄTIGEN	
Burlasová, Soňa: Theoretische und methodologische Fragen des Studiums der Träger volkstümlicher Traditionen	7
Švehlák, Svetozár: Die inspirative Rolle der Volkskunst in der Entwicklung der sozialistischen Kunst	15
Beneš, Bohuslav: Die Entwicklung und Lenkung der aktiven Pflege der Volkskunst unter den derzeitigen institutionellen und organisatorischen Bedingungen	23
Sirovátka, Oldřich: Wer bewahrt die derzeitige Folklore?	30
Gašparíková, Viera: Der Erzähler und die Innovationen im derzeitigen sozialen Bereich seines Repertoires	37
Krekovičová, Eva: Die Lieder „vor der Kapelle“ und ihre heutigen Träger	45
Mačák, Ivan: Die Vorbereitung von Daten zur Erforschung der Hersteller volkstümlicher Musikinstrumente	53
ZUR GESCHICHTE DER SLOWAKISCHEN ETHNOGRAPHIE	
Urbanová, Viera: Die Konzeption der Geschichte der slowakischen Ethnographie	57

DISKUSSION

DIE MORAL IN DER TRADITIONELLEN VOLKS — UMGEBUNG

K a n d e r t, Josef: Die Moral in der traditionellen Dorf-Umwelt	78
L e š č á k, Milan: Die Volksethik und Etikette vom Gesichtspunkt des Zutritts zum System aus	85
M o z o l í k, Peter: Das Recht und die Moral	91
R a t i c a, Dušan: Zur Frage der Beziehungen zwischen Familienerziehung und Moral in der traditionellen Umgebung	96
S i g m u n d o v á, Marta: Einige Stellungnahmen in einer Arbeitergemeinde	103
Š v e c o v á, Soňa: Regeln der Moral bei der Versteigerung bäuerlichen Eigentums	108

RUNDSCHAU

Eine Ausstellung figuraler Keramiken des Ignac Bizmayer (Adam Pranda)	112
Finnische Initiative zum Studium der Persönlichkeit des Erzählers (Mária Kosová)	114
Zehn Jahre Tätigkeit des Kysuce Museums in Čadca (Adam Pranda)	119
Ein Seminar über ethnographische Expositionen in der freien Natur (Peter Marák)	121
Ein Seminar über die komplexe, ethnographische Erforschung der Gemeinde Čičmany (Eva Munková)	123

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

The Life Jubilee of Gustav Husák	5
INCORPORATION OF PROGRESSIVE TRADITIONS OF FOLK CULTURE INTO THE SYSTEM OF SOCIALIST CULTURE AND THE LIFE OF WORKING PEOPLE	
B u r l a s o v á, Soňa: Theoretical and methodological questions concerning the study of representatives of folk culture	7
S v e h l á k, Svetozár: To the inspiring role of folk art in the development of socialist art	15

B e n e š, Bohuslav: The development and regulation of active cultivation of folk art in the present institutional and organizational conditions	23
S i r o v á t k a, Oldřich: Who is preserving the present folklore?	30
G a š p a r í k o v á, Viera: A story-teller and the innovations in the recent social impact of his repertoire	37
K r e k o v i č o v á, Eva: The songs „pred muziku“ and their present-day representatives	45
M a č á k, Ivan: The preparation of data for the research of personalities of the producers of folk music instruments	53

TO THE HISTORY OF SLOVAK ETHNOGRAPHY

U r b a n c o v á, Viera: Conception of the history of Slovak ethnography	57
---	----

DISCUSSION

MORALS IN THE TRADITIONAL FOLK ENVIRONMENT

K a n d e r t, Josef: Morals in the traditional rural environment	78
L e š č á k, Milan: Folk ethics and etiquette from the aspect of system approach	85
M o z o l í k, Peter: Law and Morals	91
R a t i c a, Dušan: Questions of relations between the family education and morals in the folk environment	96
S i g m u n d o v á, Marta: Some social standpoints in the working village	103
Š v e c o v á, Soňa: Moral rules at auction of the peasant's property in the past	108

COMMENTARY

Exhibition of figure ceramics of Ignác Bizmayer (Adam Pranda)	112
The Finnish initiative in the study of the creative personality of a storyteller (Mária Kosová)	114
Ten years activities of the Kysuce Museum in Čadca (Adam Pranda)	119
Seminar on the ethnographic exhibitions in nature (Peter Marák)	121
Seminar on the complex ethnographic research of Čičmany village (Eva Munková)	123

BOOKREVIEWS AND REPORTS

ROZPRÁVAČ A INOVÁCIE V SÚČASNOM SOCIÁLNO M DOSAHU JEHO REPERTOÁRU

VIERA GAŠPARÍKOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Čím ďalej sa zaoberáme predmetom nášho bádania — folklórom, tým viac si uvedomujeme labilnosť záverov, ktorými rôzni vedeckí pracovníci chcú vystihnúť jeho podstatu, jeho špecifické črty. V poslednom čase tejto problematike venoval značnú pozornosť Herrman Strobach v úvodných častiach knihy, vypracovanej kolektívom špecialistov pôsobiacich prevažne v rámci Akadémie vied NDR.¹ Odkazujem na tieto veľmi podnetné úvahy a nebudem preto opakovať názory, odborníkom ostatne známe. Zastavím sa iba pri jednom znaku, na ktorý potom nadviažem v ďalších úvahách. Je ním štandardnosť alebo stabilita, teda ustálenosť folklórneho podania, ktorá úzko súvisí s problematikou kontinuity.

Stabilitu nemožno, pochopiteľne, sledovať izolovane, ale v dialektickom vzťahu so zdanlivým opakom, variabilitnosťou, premenlivosťou, ktorá sa v mnohých prípadoch posúva na prvé miesto, a predovšetkým v nej sa vidí folklórne špecifikum, dôležitejší znak než stabilita. Stačí, keď si pripomenieme, že stabilita, ktorou je na jednej strane obsahové jadro folklórneho prejavu a na druhej strane základné črty folklórnej poetiky, hoci historicky tiež premenlivé, sa môže realizovať len v procese života, v systéme refazovite na seba nadväzujúcich variantov. Nehovoríme týmito

slovami nič nové, napr. v podstate to isté vyjadril Walter Anderson, keď hovoril o oscilácii okolo pevného centra, resp. keď formuloval známy zákon — Gesetz der Selbstberichtigung.²

Prirodzene, dopúšťali by sme sa chyby, keby sme dialektický vzťah štandardnosti, stability a variabilnosti, premenlivosti interpretovali mechanicky bez ohľadu na konkrétnu historickú situáciu, v ktorej sa príbeh znovu vytvára. Viktor Je. Gusev síce pred časom správne poznamenal, že folklór neprechádza takými prudkými zmenami ako literatúra,³ ale tým chcel vyzdvihnúť kontinuitu, tradíciu a nijako nechcel poprieť, že do folklórnych skladieb prenikajú nové reálie, že sa tieto skladby inovujú, ba že tieto inovácie často prerastajú, zatlačujú tradíciu a zdanlivo ju úplne ignorujú. Ak rozprávač vnáša do príbehu nové reálie a ak im dodáva nový ideový obsah i vhodnú „dobovú“ formu, napr. v podobe účinnej anekdotickej skratky, mení sa i sociálny dosah jeho podania. Jeho príbeh sa začleňuje do kontextu súčasnosti, môže na poslucháča značne zapôsobiť, a to mnohokrát rovnako ako rozprávanie, ktoré obsahovo a formálne na predchádzajúcu tradíciu nenadväzuje, takže vzniká novotvar, podstata ktorého sa v ďalších fázach môže obmeňovať.

Na stabilitu a variabilitu možno však

hľadieť ešte inak než ako sme boli zvyknutí dosiaľ. Tento dialektický vzťah môžeme rozšíriť a preniesť ho cez folklórne podania na interpreta samého. Interpret, v našom prípade rozprávač ako nositeľ a tvorca folklórnej prózy, síce obmieňa neraz veľmi úmyselne určité látky svojho repertoáru, alebo naopak nechce na nich nič meniť a predsa nevedomky stále obmieňa, čo nakoniec je prejavom zákonitostí ústneho rozprávačského procesu. Veď aj rozprávač sám prechádza zmenami, pôsobí na neho okolitý svet, voči ktorému sa nemôže uzatvárať. Vtedy okrem iného dochádza k závažným posunom, ktoré sa v súčasnosti navonok prejavujú zmenou rozprávačských príležitostí, zmenou rozprávačských situácií. Nositeľ prozaického podania, ktorý skôr rozprával len v určitom prostredí, dostáva neraz, ak ide o výraznú rozprávačskú osobnosť, novú „šancu“ — realizovať sa napr. tiež ako rozprávač verejne vystupujúci. Na tento prerod sa u nás už neraz poukázalo, a to pomerne skoro, takmer v začiatkových fázach nástupu novej socialistickej spoločnosti, dochádzalo k prvému súbornejšiemu bilancovaniu v podobe knižnej publikácie.⁴

V podstate možno rozlišovať dve skupiny verejne vystupujúcich rozprávačov. Relatívne novým zjavom je tá skupina interpretov, ktorí sa na svoje vystúpenie vopred pripravujú, napr. svoje rozprávanie si vopred napíšu a naučia sa ho ako herci svoju úlohu, bez toho, že by sa predtým prejavili ako rozprávači pri tradičných, pôvodných príležitostiach. Túto skupinu však teraz nemám na mysli. Z folkloristického hľadiska si treba všimnúť predovšetkým tých rozprávačov, ktorí boli až donedávna pevne spätí iba so svojim prostredím, kde žili a kde sa tiež výlučne prejavovali, a až neskôršie prechádzali na iné fórum, napr. ako aktívni účastníci rôznych folklórnych festivalov. Väčšina týchto rozprávačov sa najskôr na svoj prednes

pred širším publikom vopred zvlášť výrazne nepripravuje, prirodzene s výnimkou selekcie svojho repertoáru. Lebo čo je vhodné a zaujímavé v domácom prostredí, nemusí byť už vhodné a zaujímavé pred poslucháčstvom značne rôznorodým, pre ktoré napr. lokálne špecifikum nie je atraktívne.

Aj keď sa rozprávač na verejné vystúpenie nepripraví, neznamená to, že vždy konkrétnu látku reprodukuje rovnako ako za obvyklých rozprávačských príležitostí. Často zostáva len základ a všetko ostatné — či už ide o motivické podrobnosti alebo o formálnu stavbu — predkladá v novom tvare. Ide totiž o to, aby jeho rozprávanie splnilo poslanie, ktoré v zmenených podmienkach má mať, aby malo sociálny dosah, ktorý sa podstatne líši od funkcie, ktorú jeho rozprávanie plnilo v jeho najužšom prostredí. Ak jeho príbeh pred poslucháčmi takmer úplne neznámymi dosiahne svoj cieľ, potom sociálny dosah jeho prejavu je blízky pôsobeniu, ktoré v poslucháčoch, čitateľoch, divákoch ap. zanechalo i profesionálne dielo v rôznych masovo-komunikačných prostriedkoch. Možno tu uvažovať, aspoň pokiaľ ide o zmiernený sociálny dosah, o určitom zblížovaní s tzv. vysokou literatúrou a i v tomto zmysle môžeme hovoriť aj o včleňovaní časti tradícií ľudovej kultúry do systému celonárodnej kultúry. Pritom v popredí nášho záujmu stoja prirodzene progresívne časti tradície, ktoré sa tak môžu podieľať na vytváraní sústavy socialistickej kultúry.

Tieto slová, ktoré do určitej miery zhrnújú doterajšie poznatky, by som teraz chcela ilustrovať a doplniť na jednom príklade, s ktorým som sa stretla v roku 1981 pri výskume obce Malatína na Dolnej Orave.

Informátorom, ktorý mi bol doporučený, bol Ján Š i m r á k, miestny rodák, ktorý nejaký čas pracoval ako baník vo Francúzsku. Väčšinu života však strávil v Malatinej a v bližšom i vzdialenejšom

okolí najprv ako bača, neskoršie pásol kravy; bol známy ako zručný výrobca košíkov. Hoci mal iba základné 6 ročné vzdelanie, vynikal nad ostatnými v obci ako majster slova a ako takého ho poväčšine v jeho rodisku uznávali. Tak o ňom tiež hovoria všetci príslušníci jeho rodiny: manželka Amália, rod. Sarnovská (nar. 1924), dospelé deti, zať i vnučky. Práve z rozprávania členov rodiny — a čiastočne tiež jeho susedov — sme si postupne vytvárali predstavu o jeho repertoári a o spôsobe jeho prednesu. Sami sme sa s ním už zoznámili nemohli — zomrel vo februári 1981 vo veku necelých 73 rokov.

Keď sme na magnetofónový pás zaznamenávali všetko, čo si ten-ktorý príslušník jeho rodiny pamätal ako súčasť rozprávačovho fondu, uvedomovali sme si, že celý rad týchto informátorov troch generácií predstavuje výraznú vzorku pre štúdium inej problematiky, zhodou okolností taktiež zaradených do našich výskumných úloh, totiž problematiky šírenia ústneho podania v rámci rodiny.⁵ Z tejto poznámky akoby na okraj už vyplýva, že Ján Šimrák bol nositeľom a aktívnym tvorcom ústneho podania, ktoré šíril predovšetkým pri rôznych slávnostných príležitostiach doma. Bolo to napr. na priadkach, pri rozličných slávnostných okamžikoch (narodeniny, meniny ap.), ale aj vo chvíľach všedných, predovšetkým deťom a poväčšine vnučkám pred spaním. Pri rozprávaní v kruhu rodiny sa zúčastňovali ako poslucháči aj blízki susedia alebo náhodní návštevníci. Okrem toho ako bača alebo pastier kráv rozprával v kolibe či pod šírym nebom, kde si rád sám pre seba aj zaspieval a s inými pastiermi aj zatancoval. Možno povedať, že rovnako ako rozprávač, bol známy ako spevák, ktorý vzbudzoval aj záujem odborníkov.⁶ V týchto polohách rozprávačských príležitostí zotrvali po dlhý čas interpretácie jeho širokého repertoáru, v ktorom sa okrem niekoľkých poverových

poviedok sústreďoval na príbehy vlastného života a čiastočne na žartovné historiky (viac však ako rozprávača-humoristu poznali ho v obci ako figliara). Predlom nastal až v roku 1976, keď na jeho základe vznikla v Malatinej pri Osvetovej besede folklórna skupina.⁷ Tento súbor sa zameriaval predovšetkým na zvykoslovné pásma a vedúca Štefánia Kočáľková našla v Jánovi Šimrákovi výrazného rozprávačského interpreta, ktorý spontánnym slovom — nikdy nesúhlasil, aby si vopred pripravil text — vhodne doplňoval miestne tradície a oživoval tak ovzdušie niekdajších svadiieb, priadok, výročných zvykov alebo niekdajšieho života na salaši.

Myšlienka sústrediť okolo J. Šimráka ako rozprávača, ale aj ako speváka folklórnu skupinu, sa zrodila krátko po tom, čo miestny zväz žien usporiadala *Posedenie starcov* (dôchodcov). Vtedy Ján Šimrák rozprával o svojom ťažkom osude chudobného chlapca, o strastiplných rokoch, kedy bolo treba zápasiť o krajec chleba, a tieto rozprávania zo života zanechali vo všetkých poslucháčoch hlboký dojem. J. Šimrák sa dlho zdráhal stať sa členom folklórnej skupiny, ale nakoniec s nadšením svoju „novú funkciu“ vykonával, naposledy ešte v roku 1980 vo Východnej, hoci už vtedy bol ťažko chorý. Nemoc tiež zapôsobila na mimojazykovú stránku jeho prejavu. Poväčšine vraj sedel a bez mimoriadne živej gestikulácie rozprával. Vo folklórnej skupine interpretoval iba vážne veci, ku ktorým mal najpozitívnejší vzťah, zatiaľ čo veselé príbehy tu považoval za táraniny. So založením folklórnej skupiny došlo teda k závažnému posunu príležitostí, za ktorých J. Šimrák rozprával, k posunu mimo centra rodiny a najbližšieho okolia. Touto inováciou jeho príbehy nielenže vhodne zapadli do zostavených folklórnych pásiem, ale predovšetkým zohrali významnú úlohu, ako o tom svedčia získané správy o pôsobení na vedomie poslucháčov, ktorí sa zú-

časťnili na tom alebo onom vystúpení malatinskej folklórnej skupiny, či to už bolo každoročne v Zuberco, v Detve (1978), vo Východnej (1978, 1980), Pribyline (1979) alebo na Oravskej priehrade (1979), v Dolnom Kubíne pri oslavách 1. mája a inde. Sociálny dopad Šimrákových rozprávání bol účinný najmä preto, že obsah bol podaný adekvátnou formou, že neutešenú minulosť, ktorú J. Šimrák dokonale poznal ako príslušník vidieckych najchudobnejších vrstiev, staval prostými, nehľadanými slovami do ostrého kontrastu s dnešnou skutočnosťou, bez toho, že by bol pri tom použil jeden frázovitý výrok. Ostatne, uveďme už na tomto mieste, rovnako rozpráva o niekdajších ťažkých životných pomeroch ešte aj dnes jeho žena.

Počas nášho výskumu sme teda J. Šimráka už nepoznali. Avšak k dispozícii sú niektoré jeho rozprávania nahraté na magnetofónovom páse.⁸ K tomu pristupuje ešte poznanie z druhej strany, z reprodukcie časti Šimrákovho repertoáru v podaní troch generácií jeho rodiny. Tu sa predovšetkým treba zastaviť pri jeho žene Amálii Šimrákovej, a to z dvoch dôvodov: po prvé, akoby sa ona stala dedičkou rozprávačského odkazu svojho muža, a aj keď aspoň z určitej časti poznajú jeho rozprávania iní členovia rodiny, priznávajú všetci právo rozprávať iba jej, a oni sami, napr. dcéra Margita Hubčíková (nar. 1955), pri výskume matke iba pripomínajú témy z otcovej rozprávačskej zásobnice, ale rozprávať sami sa dosť zdráhajú. Po druhé, Amália Šimráková je sama rodeňou rozprávačkou — a aj speváčkou — ktorá ani v zmysle sociálneho dosahu nemá ďaleko od svojho muža. Podstatný rozdiel spočíva iba v tom, že ona je vo väčšej miere, ako bol on, humoristickým typom a dokáže zo zdanlivo všednej príhody zo života zostaviť vtipnú historku. Sama o sebe hovorí už v prvý deň výskumu (12. 7. 1981): *Na takieto*

kúsky som ja, kde ma aj nezasejú, tam zídem.

Zdá sa, že fantáziou, invenciou pri konštruovaní fabuly, vyniká A. Šimráková nad svojho muža. Doklad o tom však neposkytujú iba jej humorné príbehy, ale predovšetkým jej rozprávky, ktoré v posledných rokoch podáva svojim vnučkám najmä pred spaním. Najprv reprodukovala iba látky získané z čítania (v tomto zmysle je určitým opakom svojho muža, ktorý takmer vôbec nečítal). Keď sa však tento jej prameň — v prvom rade to boli rozprávky Pavla Dobšinského — vyčerpal, začala si vytvárať rozprávky sama, pričom jej stačilo spomenúť si na ktorúkoľvek rozprávkovú postavu a hneď sa jej vynoril celý dej, ktorý plasticky, ako bolo možné presvedčiť sa počas výskumu, rozvíjala. Bez nadsadenia možno tvrdiť, že v tomto ohľade je nevyčerpatelná a na Slovensku možno nájsť len málo blízkych analógií.⁹ Na tieto úplne výnimočné podania sa chceme sústrediť pri inej príležitosti; tu iba poznamenávame, že rozprávky A. Šimrákovej sú zaujímavým súčasným svedectvom symbiózy kontinuity a diskontinuity, syntézy ustálenej tradície s inováčnou tvorbou.

V súvislosti s našim príspevkom je však zaujímavejší iný okruh, v ktorom A. Šimráková uplatňovala svoju fantáziu. Jeho základ je opäť humoristický, avšak do rozprávačskej sféry prináležia len sekundárne či periférne. Ide o výstupy pri rôznych estrádach v obci, ktoré sú veľmi blízke veselým hraným scénkam, a v ktorých vedľa nej často vystupuje ešte iná žena z obce, pričom komickejšia úloha vždy prislúchala A. Šimrákovej. Ona taktiež sama zostavovala text, avšak text napísaný, vopred nezafixovaný a počas vystúpenia s ohľadom na publikum improvizovala, a to vždy so značným úspechom, takže všetci sa na budúce „predstavenie“ tešili. Práve v tomto ohľade mali jej vystúpenia ob-

dobný charakter ako rozprávania jej muža vo folklórnej skupine, kde však on uplatňoval protiklad, resp. jednu zložku svojho podania, totiž príhody nie rozmarného rázu, ale vážneho založenia. Taktiež u A. Šimrákovej možno hovoriť o posune či inovácii v sociálnom dosahu jej repertoáru, lebo najprv sa prejavila ako interpretka humorných podaní v úzkom poslucháčskom okruhu a až neskoršie predstúpila pred verejnosť.

Príklad Jána Šimráka a Amálie Šimrákovej ani zďaleka nemôže vyčerpávať rozmanitosť inovácií v súčasnom sociálnom dosahu rozprávačského fondu. Postačí však na to, aby sme z neho vyvodili určité závery a od nich dospeli k zovšeobecneniam metodologického charakteru. Svoje úvahy zhrňujeme do šiestich hlavných bodov:

1. Vynikajúci interpret slovesného ľudového umenia málokedy vystupoval, pokiaľ máme informácie z celého zložitého vývoja folklórnych tradícií, iba v jedinom úzkom okruhu svojich poslucháčov. Naopak, čím bol obľúbenejším a uznávanejším nositeľom a tvorcom slovesného podania, tým viac poslucháčov okolo seba zoskupoval, tým variabilnejšie bolo zloženie poslucháčskeho kolektívu a neraz prichádzal k slovu inde než v domácom prostredí (tu však vôbec nemáme na mysli len význam potulných zamestnaní pre šírenie rozprávkových látok, a vôbec už nie príležitostné pôsobenie rozprávača — a to nie vždy vynikajúceho — na inom mieste, napr. počas vojenskej služby, na rôznych sezónnych prácach ap.). Napriek tomu však tieto rozprávačské príležitosti či situácie bývali dosť konštantné a v podstate patrili do jednej kategórie.

2. Aj keď ani v minulosti nemožno vopred vylučovať posuny alebo inovácie v rozprávačských príležitostiach (situáciách), nedosahujú tieto premeny také výrazne nové kvality ako dnes v období vedeckotechnickej revolúcie, prebieha-

júcej u nás v socialistických podmienkach. V súvislosti s útlmom ľudového rozprávania alebo s jeho obmedzením, ktoré je nahradzované novými ekvivalentmi kultúrneho vyžitia, dochádza aj k útlmu či obmedzovaniu rozprávačských príležitostí. (Pomer možno samozrejme aj obrátiť: Nedostatok rozprávačských príležitostí vedie k oslabeniu ústneho rozprávania). Nemožno však nevidieť i nové rozprávačské príležitosti, alebo také, ktoré kedysi bývali ojedinelé: rozprávania v nemocnici, rozprávania v dopravných prostriedkoch, najmä vo vlaku, v klube dôchodcov, pri družstevných oslavách ap. K týmto novým príležitostiam patria aj rozprávania pre publikum, ktorého zloženie rozprávač prakticky nepozná, totiž na folklórnych festivaloch alebo podobných akciách. Tieto posuny znamenajú skutočne novú kvalitu, čo však neznamená, že stará kvalita, napr. rozprávania v domácom prostredí, tým zaniká (rozprávania môže byť napr. len obmedzené na najmenších poslucháčov).

3. Presuny do rozprávačských príležitostí inej kvality môžu prebiehať nenásilne, bez ťažkostí, inokedy však musí rozprávač prekonať určité zábrany, aby nerozprával len „svojim“, ale aj cudím poslucháčom, s ktorými sa nikdy nestretol. A tu práve názorný príklad poskytujú manželka Šimrákovci: Amália Šimráková nemusela prekonávať vnútorné prekážky a z vlastného rozhodnutia predstúpila pred iné publikum než boli poslucháči jej rodiny. Prirodzene mala situáciu trochu uľahčenú, lebo jej estrádne vystúpenie sa obmedzovalo a obmedzuje predovšetkým na jej obec, hoci dosť početnú. Naproti tomu jej muž bolo nevyhnutné dlho presvedčať a pomáhať mu, aby sa zbavil vnútorných prekážok, ktoré mu dlho nedovoľovali verejne vystúpiť.

4. Napriek tomu, že nemožno podceňovať vznik nových príležitostí, event. ich väčšiu frekvenciu než v minulosti,

zdáleka sa nedá hovoriť o nahradzovaní starých príležitostí. Ich celková frekvencia je menšia než kedysi, ale na druhej strane došlo a dochádza dnes veľmi často k rozšíreniu ich sociálneho dosahu. Lebo napr. verejne vystupujúci rozprávač nerozpráva len niekoľkým poslucháčom, ale fórum býva značne široké, a to nechávame bokom také prípady, keď jeho prejav sa rozširuje takými komunikačnými prostriedkami ako je rozhlas, televízia, prípadne gramofónová platňa alebo film.

5. Sociálny dosah rozprávačského prejavu, ktorý v podstate plní dvojakú funkciu, zábavnú (pri reprodukovanií veselých príhod) a poučnú (pri rozprávaní o zašlých časoch kontrastujúcich so socialistickým dňom), má rozmanitý rozsah. Niekedy sa dotýka celej lokality, inokedy celého regiónu a niekedy dokonca nadobúda platnosť priamo celonárodnú.

6. Pri tomto značne širokom dosahu

dochádza — nehľadiac na to, že sa neraz prekračujú dokonca hranice vlastného etnika — v určitom zmysle k znárodneniu ústneho podania.¹⁰ Vtedy sa ľudové rozprávanie zvlášť výrazne včleňuje do celonárodnej kultúry. S určitým zjednotením tu možno prijať aj tézu o zblížovaní folklórnej (inokedy amatérskej) tvorby s tvorbou profesionálnou. Tu sa ponúka myšlienka vyslovená už viackrát, že v budúcnosti sa bude stále rozširovať spisovateľská základňa a raz vlastne každý nadaný človek bude skutočným alebo prinajmenšom potencionálnym aktívnym účastníkom slovesnej tvorby.

Už dnes nastáva závažná premena v naznačenom smere. V ďalších výskumoch by sme sa mali viac ako dosiaľ zameriavať na to, akými vývojovými fázami prechádza dnes rozprávač. Jednou z nich je aj inovácia v sociálnom dosahu jeho repertoáru.

POZNÁMKY

- 1 STROBACH, H.: Einleitung. In: Deutsche Volksdichtung. Leipzig 1979, najmä s. 6n. (o variabilite a stabilite s. 8n.).
- 2 Bibliografické údaje u BØDKER, L.: Folk Literature. Copenhagen 1965 (pod heslom Gesetz der Selbstberichtigung), s. 124.
- 3 GUSEV, V. Je.: Vidy sovremennogo folklor slavijskich narodov. In: Istorija, kultura, folklor i etnografija slovianskich narodov. Moskva 1968, s. 295.
- 4 PALÁTOVÁ, D.: Povědky lidových vypravěčů. Praha 1968.
- 5 Funkcii rodiny vo vzťahu k ľudovému rozprávačstvu budeme sa venovať v osobitnom príspevku.
- 6 Hudobné vydavateľstvo Opus vydalo roku 1979 pod názvom *Orava — Panoráma ľudovej piesňovej a hudobnej kultúry* súbor platní, na ktorých je J. Šimrák ako sólový spevák zastúpený piesňou *Keď som pásou ouce*.
- 7 Podľa informácií člena skupiny Mikuláša Palugu (nar. 1940) z Malatínej.
- 8 Ing. Viliam Gruska nám poskytol rozhlasovú fresku *Otcovia z vrchov*, nahranú roku 1979 na magnetofónovom páse, kde spieva a rozpráva o neutešenom živote v minulosti bača Ján Šimrák.
- 9 Takýmto výnimočným prípadom, ktorý pripomína A. Šimrákovú, bol Vojtech Hudák z Betliara. O jeho veršovej tvorbe pozri príspevok GAŠPARÍKOVÁ, V.: Naša súčasnosť vo veršoch ľudového autora. *Slov. Národop.*, 9, 1961, s. 435—446.
- 10 BURSZA, J.: O folklóre ako súčasnom kultúrno-spoločenskom jave. *Slov. Národop.*, 20, 1972, s. 361—368.

Резюме

Устойчивость и вариабельность в фольклористике всегда рассматривались по отношению к конкретному сюжету и оценивалось, таким образом, то, как информатор сохранял или же видоизменял народную традицию. Однако так же, как информатор сам претерпевает изменения и испытывает влияния окружения, от которого он не может отгородиться, происходят и важные сдвиги, изменения и в плане поводов для рассказывания (ситуаций). Этот процесс автор проиллюстрировала на примере одной семьи, конкретнее — на супругах Яне Шимраке (1908—1981) и Амалии Шимраковой (1924).

Оба информатора, которые были выдающимися певцами, но в первую очередь заслуживали внимания как рассказчики, почти всю жизнь прожили в деревне Малатина на Нижней Ораве. Многие годы они проявляли свои способности рассказчиков в узком семейном кругу, который, эвентуально, расширялся за счет близких соседей. Ян Шимрак, кроме того, и вне этого круга — в качестве „бачи“, пастуха овец при отгонном овцеводстве, в шалаше, позднее при выпасе коров. Когда в 1976 г. в городе была организована одна из многих „Встреч стариков“ (пенсионеров), он приобрел популярность своими живыми рассказами из жизни. Вскоре вокруг Я. Шимрака образовалась фольклорная группа, в которой он выступал как в качестве певца, так и в качестве рассказчика в широких окрестностях и за пределами своей области (Виходна, Детва, Прибилина). Его импровизированные выступления оживляли обрядово-обычные монтажи, которые группа показывала. И эти выступления, в которых прошлое резко контрастировало с социалистическим настоящим, сыграли

важную социальную роль. Хотя и он умел рассказывать веселые истории, но, в отличие от своей жены, у которой инновация в современном социальном значении ее репертуара происходила на местных эстрадах, на которых она выступала как составитель письменно нефиксированного текста и представитель комических ролей, не выступал с ними перед публикой. Пример супругов Шимраковых ведет к обобщающим рассуждениям методологического характера:

1. Традиционные поводы для рассказывания часто бывали постоянными и, по сути, относились к одной категории.

2. В настоящее время отчетливо проявляются или возникают вновь изменения поводов для рассказывания, которые приобретают существенно новое качество.

3. Эти сдвиги в сторону нового качества иногда происходят ненасильно, без трудностей а иногда рассказчик должен преодолевать определенные препятствия, если хочет рассказывать не только своим, но и чужим людям.

4. У некоторых новых ситуаций для рассказывания происходит расширение их социального значения.

5. Это расширение выходит за рамки населенного пункта и региона и иногда приобретает даже общенациональное действие.

6. В этом случае можно говорить о том, что устное выступление приобрело общенародное распространение и заняло видное место в общенациональной культуре.

Из этих рассуждений следует вывод, что в дальнейших исследованиях нужно в большей мере, чем до сих пор, ориентироваться на то, какие развития проходит рассказчик в нашей современности.

DER ERZÄHLER UND DIE INNOVATIONEN IM DERZEITIGEN SOZIALEN BEREICH SEINES REPORTOIRES

Zusammenfassung

Die Stabilität und Variabilität wurde in der Folkloristik stets in bezug zum konkreten Sujet beurteilt. Deshalb wurde vor allem das gewürdigt, ob der Informator die volkstümliche Tradition einhielt oder ob er sie abwandelte. Aber so wie der Informator selbst Veränderungen unterworfen ist und so wie die Umwelt auf ihn einwirkt, vor der er sich nicht verschließen kann, so spielen sich wesentliche Veränderungen und Verschiebungen auch in den Erzählgelegenheiten und Situationen ab. Diesen Prozeß illustriert die Autorin am Beispiel einer Familie, konkret gesagt an den Eheleuten Ján Šimrák (1908—1981) und Amália Šimráková (geb. 1924).

Beide Informatoren, die als Sänger hervorrugten, aber besonders als Erzähler außerordentliche Beachtung fanden, verbrachten fast ihr ganzes Leben in der Gemeinde Malatiná im unteren Orava-Gebiet. Sie betätigten sich viele Jahre als Erzähler im engen Familienkreis, der gelegentlich um ihre Nachbarn erweitert wurde; Ján Šimrák außerdem auch als Hauptschäfer auf der Alm, später auch beim Weiden der Kühe. Als im J. 1976 in der Gemeinde eine der zahlreichen „*Posedenie starcov*“ (Beisammensein der Greise) veranstaltet wurde, erwarb er sich eine große Popularität durch sein lebendiges Erzählen aus dem Leben. Alsbald bildete sich um ihn eine Folkloregruppe, mit der er teils als Sänger, teils als Erzähler in der weiteren Umgebung, auch außerhalb seiner Heimatregion (in Východná, Detva, Pribylina) auftrat. Seine improvisierten Vorträge wurden durch Darbietungen aus dem Brauchtum belebt, die die Gruppe vorführte. Jene seiner Vorträge, in denen die Vergangenheit in scharfem Gegensatz zur sozialistischen Gegenwart stand, spielten eine wichtige soziale Rolle. Obwohl er auch lustige Begebenheiten erzählen konnte, trat er doch mit

ihnen nicht an die Öffentlichkeit, im Gegensatz zu seiner Frau, in deren Wirken sich die Innovation im sozialen Bereich ihres Repertoires bei den Estraden im Heimatort manifestierte. Bei diesen Veranstaltungen fungierte sie als Verfasserin der schriftlich noch nicht festgelegten Texte und als Darstellerin komischer Rollen.

Das Beispiel der Eheleute Šimrák regte die Autorin zu folgenden Verallgemeinerungen methodologischen Charakters an:

1. Die traditionellen Erzählgelegenheiten pflegen ziemlich konstant zu sein, sie gehörten im wesentlichen zu einer Kategorie.

2. Markant äußern sich derzeit die Veränderungen in den Erzählgelegenheiten. Es entstehen auch neue, die wesentlich andere Qualitäten aufweisen.

3. Die Verschiebungen zur neuen Qualität erfolgen manchmal ohne Gewalt und Schwierigkeiten, ein anderes Mal muß der Erzähler gewisse Hemmungen überwinden, wenn er nicht nur seinen eigenen Leuten, sondern auch fremden Zuhörern vortragen soll.

4. Bei manchen neuen Erzählgelegenheiten kann man eine Ausweitung ihrer sozialen Reichweite beobachten.

5. Diese Ausweitung überschreitet die Grenzen der Lokalität und der Region; in manchen Fällen erlangt sie sogar eine gesamt-nationale Geltung.

6. In diesen Fällen kann man von einer Nationalisierung der mündlichen Überlieferung und von einer sichtbaren Eingliederung in die gesamt-nationale Kultur sprechen.

Diese Erwägungen münden in der Schlußfolgerung, daß man sich bei weiteren Forschungen viel mehr als bisher wird darauf orientieren müssen, welche Entwicklungsphasen der Erzähler in der jetzigen Zeit durchmacht.

Slovenský národopis

časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 31, 1983, číslo 1

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. VIERA GAŠPARÍKOVÁ, CSc.

Tajomníčka redakcie
PhDr. Zora Vanovičová

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., doc. PhDr. Emília
Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová,
CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr.
Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek,
CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc.
PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr.
Viera Nosáľová, CSc., PhDr. Adam Pranda,
CSc., doc. PhDr. Antonín Robek, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného
povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1983

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Ака-
демии Наук

Год издания 31, 1983, № 1

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Вера
Гашпарикова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 31, 1983. Nr. 1. Erscheint viermal
im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Viera Gašparíková

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 31, 1983, No. 1

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Viera Gašparíková

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Anné 31, 1983, No. 1

Parait quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Viera Gašparíková

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

Index 496.18